

ANTTI SALMINEN

Jos Nietzschen aktiivinen nihilismi oli henkis-eksistentiaalisen diagnoosin seuraus, täysmoderni passiivinen nihilismi oli voitokkaan materialismin oire. Nykyisessä fossiilikapitalismissa vaikuttaa siltä, että näiden yhdistelmä, ”sekamuotoinen nihilismi”, on tuotantoväline ja aikalaiselämän arkinen edellytys.

*

Ekologisesta ja sosiaalisesta romahduksesta varoittavalla ohjausinformaatiolla on ollut vähintään puolitoista sukupolvea aikaa imeytyä valtaapitäviin instituutioihin ja läpäistä ne. Tosiasiassa sillä, minkä olisi välttämättä täytynyt olla tiedossa, ei ole ollut kuin äärimmäisen rajattua kokemuksellista ja poliittista vastetta.

Vasteen puute viittoon siihen, että kysymys on ollut lopulta muustakin kuin fossiilikapitalistisesta tai -sosialistisesta harhaanjohtamisesta, silkasta ahneudesta tai elämäntapojen tietoisesta vieraannuttamisesta. Kenties valistuksen tiedonintressien valussa on jotain leimallisen porvarillista, kykenemättömyyttä kohdata negaatiotaan, varjoaan ja tuhoisuuttaan, säröjä, joita pelkällä itsekritiikillä ei korjata. Se, mitä on mahdoton hyväksyä, on ymmärrettävän vaikeaa myöntää. Kiusallista kyllä tämä on passiivisen tiedollisen nihilismin oppikirjaesimerkki.

*

Aeon-julkaisun artikkelissa filosofian apulaisprofessori Nolen Gertz huomauttaa, että passiivinen tiedollinen nihilismi on jokapäiväistä, ellei suorastaan arkisen toiminnan keskeisehto. Tietoa käytetään alati sen perusteita kysymättä, ja tämä tapahtuu enimmäkseen huomaamatta.¹ Passiivinen arvonihilismi suo sekin arkista yhteisön turvaa: moraalista ohjenuoraa ei seurata siksi, että sillä olisi merkitystä sinänsä, vaan siksi, että se on suosittua tai normaalia. Ikävää on myöntää, että järjen tulessa kieriteltynä jokainen arvopremissi on lopulta uskomusten, tottumusten ja uskon varassa, ellei sitten suorastaan tyhjän päällä.

Ja kuten Gertz muotoilee: ”Tarve tuntea olevansa suojassa epäilyksen epämukavuudelta ja epävakauden

epävarmuudelta tekee passiivisesta nihilististä tuhoisamman kuin aktiivisesta.”

*

Aktiivisen nihilismin projekti, kaikkien arvojen uudelleenarviointi, on ollut vesittyneenä versiona planetaarinen menestys. Historiasta pakonopeuden saavuttanut, uskontonsa ja muronsa samalla vakavuudella valitseva mitä inhimillisiin ja itse-ohjautuvaisiin yksilö operoi mitä inhimillisimmässä mahdollisuuksien maailmassa sellaisella herraskaisuudella, joka oli vain pari vuosisataa aiemmin tuskin edes korkeimman aristokratian synnyinoikeus.

Alkaa näyttää siltä, että Nietzschen ”viimeinen ihminen” ja yli-ihminen ovat sama ihminen. Tämä on globaalin pohjoisen perusvauras melkoisen tavallinen (ja silti niin yksilöllinen!) ihminen, jonka asiat ovat oikeastaan ihan mukavasti. Toki koko elonpiirin pulverisoivaa tahkoa pyörittävät alati vähälukuinen eliitti ja alati ruokottomammat korporaatiot, enimmäkseen aivan tietoisesti ja vakain aikein. Mutta kunkin omatunto tähän lopulta suostuu tai on suostumatta, palvelee tai ei palvele, on palveltavissa tai on palvelemattomissa.

Siksi ”kolmas nihilismin käsite” tarvitaan ainakin kahdesta syystä. Yhtäältä aikalaisnihilismin luonteen tunnistamiseksi: jako passiiviseen ja aktiiviseen muotoon on nykyhetkessä yksinkertaistus.

Toisaalta siksi, että nykyisessä ekologisessa romahdus-suunnassa uudelleenarvioinnin ei riitä olla yksinomaan arvojen perusteellisintakaan kritiikkiä: nihilismin vaateen ja siitä avautuvan kuilun täytyy avautua ihmisestä huolimatta. Jos Nietzsche ihminen oli kerran tämän kuilun yli pingotettu nuora eläimen ja yli-ihmisen välillä, sellainen nuora saa luvan katketa. Ja kun fossiilijäseni osoittautuu ylisukupolisesti kestävämmäksi metafysiikaksi, se myös tulee katkeamaan.

*

Jos kerran niin: kenties fossiilijäseniina osaansa tyytyvä inhimillinen tosiaan on elävä kuilu, jossa luonto tulee tietoiseksi lähtökohtaisesta ja peruuttamattomasta särkyneisyydestään.

Jos tämä on yksi totuus modernista ja modernin paljastama ohjausinformaatio, tällä tiedolla on edelleenkin lopulta kovin vähän seurauksia. Jos valistuksellis-ratio-naalinen ihmiskäsitys olisi oikeassa, ”parhaan tieteen kuuntelemisen” ja siitä debatoimisen pitäisi riittää, ja sen olisi jo pitänyt. Vaikuttaa siltä, että vallalla olevat tietämisen tavat eivät nyt riitä kyseenalaistamaan tietoa tietämisestä, järjestä, merkityksestä. Kuinka hyvä silloin on paraskaan ymmärrys?

Osittain aktiivisen nihilismin ansioksi kyllä lasketakoon, että koulumetafysiikka tosiaan onnistuttiin paperilla ylittämään, alittamaan ja sivuuttamaan. Samalla maailma menetti teoriassa ulkopuolensa, lupauksen todellisuudesta, jonka huntua se oli.

Tämä oli eräs aikuistuminen, suuren lupauksen murtuminen: kysyttäväksi jää, miksi se ei vaikuttanut riittävän ei-inhimillisen immanenssin moneuden ja väkyyden vaalimiseen. Kenties tois-maailmallisuuden lupaus vain muuttui historiallis-kumoukselliseksi odotukseksi tai tätä nykyä elonmuskilaisen raketitryhmän Mars-haikailuksi.

*

Pahasti voidaan aavistaa, että ekologisen ongelman perusta on epätieteellinen ja ainakin transatlanttiselle järjelle ratkeamaton. Nyt näyttäisi pikemmin siltä, että kun tieteelliset faktakysymykset on saatu ratkaistua ja tosiot tarkistettua, ei-inhimillisen elon ongelmaa ei ole edes sivuttu. Se on ratkennut järkevasti tavalla, joka on tuhonnut sen merkityksen ja kysymisen mielen.

Esimerkiksi: Elonkehän elinkelpoisuus ei ole missään olennaisessa merkityksessä arvo, sillä se on arvojen kysymisen välttämätön edellytys. Huolekas keskustelu luonnon itseis- vai välinearvosta voidaan lopettaa.

*

Sekamuotoisen nihilismin tuotanto ja sen luoma historiallinen murros on eksistentiaalinen uhka vain tois-sijaisesti. Vissi todennäköisyys sivilisaatiotason romahdukseen on yksi asia, toki, mutta tuo uhka on peittää sitä perustavamman vajoaman.

Ontologinen uhka on jäämässä eksistentiaalisen varjoon. Ontologisesta on kysymys, sillä nykyvoimainen ympäristötuho todella saattaa peruuttamattomasti muuttaa vastausta kysymykseen ”mitä on olemassa”. Vastaus voi muuttua, koska Maassa on ainoa tunnettu elonkehä, jolla on vieläpä ainoa tunnettu tietoisien tajullisuuden suonisto. Vastuu ympäristötuhosta on sanalla sanoen tässä ontologisessa merkityksessä ei vähempää eikä enempää kuin kosminen.

*

Kysytään sama toisin: Mitä sitten, kun Henki tulee täysin itsetietoiseksi ja tajuaa olleensa koko ajan väärässä? Tai kun itseaiheutetusta alaikäisyyden tilasta vapau-

dutaan aikuisuuteen, joka on elämänehdoltaan läpeensä kestämaton?

Tämä on kenties liki klassisen traagista. Mutta traagista siinä ei ole niinkään menetysten määrä tai laatu, ei tunnekokemus saati mikään inhimillis-erityinen jännite. Liioin tarkoituksellinen pahuus tai välinpitämättömyys, tuo *Fausin* Saatana (”osa voimaa syvää, mi tahtoo pahaa vain, ja aikaan saa vain hyvää”), ei ole traaginen sinänsä.

Traagista on myötätuntoinen ja hyvää tarkoittava, turvallisuutta ja mukavuutta tavoitteleva eetos, joka tuhoaa oman jatkuvuudenhallintansa siinä missä mennessään murtaa elonkehän keskeisimmät kierrot määrittämättömäksi ajaksi. Kuinka tympeä yllätys, jos modernin tragedia tosiaan on porvarillinen tragedia.

*

Ei tarvita silti kummoista historian viekkautta, että ennemmin ja myöhemmin orjat ja rengit löytävät riittävän kylmäävän turhaumuksen irrottautuakseen edes hetkellisesti fossiiliporvariston ja kosmopoliisien herruudesta. Harmillista kyllä (uus)fasismi on suorastaan luotu kaappaamaan tämä väkivallan vektori ja sen nihilistinen energia totalitaristiseen ruotuun.

Rauhanomainen kumous olisi vapauttaa herra rengeistään, niistä kymmenistä energia- ja yksilöörjista, joita käytännössä itse kukin eritoten globaalissa pohjoisessa tällä haavaa tarvitsee aamusta iltaan. Moiseen poliittinen mielikuviutus ei vaikuta riittävän alkuunkaan. Orjuus on hyvin suosittua ja edistyksellistä. Vaatimus sen lopettamiseksi tai edes vähentämiseksi on epäilyttävä ellei peräti vaarallinen ajatus.

*

Vaatimusta mutkistaa entisestään, että aikalaisnihilismin ylittäminen ei ole jäännöksettä tai edes ensi sijassa inhimillisen saati inhimillisen yksilön asia tai näiden päätettävissä. Umpirationalisen tiedonmuodostuksen kritiikki saa ikävästi epäilemään, onko ylitys suunniteltavissa tai edes käsitteellistettävissä. Kuten Blanchot toteaa lukieissaan Kafkan novellia:

”[K]ulku yöstä *toiseen* yöhön ei tapahdu oikealla hetkellä, eikä niiden välissä ole rajaa, jolle voisi pysähtyä ja jolta voisi kääntyä takaisin. Keskiyö ei koskaan laskeudu keskiyöllä.”

Jos jokin, tämä radikaali epävarmuus on varmaa. Sen sijaan on erinomaisen moniselitteistä, mitä Blanchot tarkoittaa lisätessään: ”Yössä on aina hetki, jolloin elukan täytyy kuulla toinen elukka. Se on *toinen* yö.”

Ainakin se merkitsee kutsua etsiä viimeisten ihmisten yössä polkua alun eläinten luo.

Viite & Kirjallisuus

- 1 Nolan Gertz, Nihilism. *Aeon* 27.2.2020. Verkossa: aeon.co/essays/if-you-believe-in-nihilism-do-you-believe-in-anything